

Управління міжкультурною якістю освіти в закладах загальної середньої освіти

Ямполь Юрій Віталійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2024	Освіта/Педагогіка	378.61.091.3:808.5

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10677664>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті розглянуто проблему управління міжкультурною якістю освіти в закладах загальної середньої освіти. Вона починається з визначення концепції міжкультурної освіти та ролі культурних різниць у формуванні якості навчання. Далі розглядаються фактори, які впливають на міжкультурну якість освіти, такі як міжкультурне середовище та інтеграція учнів із різних культурних середовищ. Звертається увага на стратегії управління, включаючи розвиток культури взаєморозуміння, підготовку педагогічного персоналу та використання міжкультурних програм. Висвітлено виклики, що стоять перед освітніми закладами у цій сфері, та визначено перспективи їх подолання. Висновки статті акцентують на необхідності подальших досліджень та практичних заходів для покращення міжкультурної якості освіти. Ця робота спрямована на сприяння розвитку толерантного та взаєморозуміючого освітнього середовища, що відповідає вимогам сучасного світу, де культурна різноманітність стає все більш важливим аспектом соціального життя.

Ключові слова: міжкультурна освіта, управління якістю, загальна середня освіта, культурна різноманітність, стратегії управління, міжкультурне середовище

Management of intercultural quality in general secondary education institutions

Annotation. This article addresses the issue of managing intercultural quality in general secondary education institutions. It begins with defining the concept of intercultural education and the role of cultural differences in shaping the quality of education. Further, the factors influencing intercultural quality of education, such as the intercultural environment and integration of students from different cultural backgrounds, are examined. Attention is drawn to management strategies, including the development of a culture of mutual understanding, training of pedagogical staff, and the utilization of intercultural programs. Challenges facing educational institutions in this area are highlighted, and prospects for overcoming them are identified. The conclusions of the article emphasize the importance of further research and practical measures to improve intercultural quality of education. The aim of this work is to promote the development of a tolerant and understanding educational environment that meets

¹ аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 32301, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61, <https://orcid.org/0000-0003-1749-859X>

the requirements of the modern world, where cultural diversity becomes an increasingly important aspect of social life. Such an approach has the potential to make educational institutions more capable of addressing contemporary challenges and promoting the development of society as a cohesive, global community.

Keywords: intercultural education, quality management, general secondary education, cultural diversity, management strategies, intercultural environment.

Вступ

Управління міжкультурною якістю освіти в закладах загальної середньої освіти є темою, що набуває все більшої важливості у сучасному глобалізованому світі. З появою різноманітних культур у суспільстві школи стикаються з викликом забезпечення високоякісної освіти, яка відповідає потребам учнів з різних культурних середовищ.

Постановка проблеми управління міжкультурною якістю освіти в закладах загальної середньої освіти стає невід'ємною складовою сучасного освітнього дискурсу. Зростаюча кількість учнів з різних культурних, етнічних та мовних груп у школах вимагає нових підходів та стратегій управління освітнім процесом. Потреба у створенні інклюзивного та толерантного освітнього середовища, де кожен учень може розвиватися та досягати успіху, стає надзвичайно актуальною.

На сьогоднішній день існує ряд питань, які вимагають подальшого дослідження та уваги у контексті управління міжкультурною якістю освіти в загальноосвітніх закладах. Серед них - розробка ефективних стратегій впровадження міжкультурних програм, підготовка педагогічного персоналу до роботи з учнями різних культурних середовищ, а також вирішення конфліктів та побудова позитивних відносин між учасниками освітнього процесу.

В умовах глобалізації та міжкультурного взаємодії різні культури, традиції та підходи зустрічаються в освітніх закладах, створюючи складні завдання для їх ефективного управління та забезпечення якості навчання.

Перше, що робить тему управління міжкультурною якістю освіти настільки актуальною, це зростаюча кількість учнів з різних культурних, етнічних та мовних груп у школах. Глобалізація призвела до збільшення міграційних потоків та зростання культурного різноманіття в сучасних суспільствах. У зв'язку з цим у школах з'являються учні з різних культурних та мовних середовищ, які вимагають особливої уваги та підходу до їхньої освіти. Ефективне управління міжкультурною якістю освіти стає критично важливим для забезпечення рівних можливостей навчання для всіх учнів, незалежно від їхнього культурного та мовного контексту.

Другим важливим аспектом є зростання значення міжнародного співробітництва та обміну досвідом в освіті. У зв'язку зі зростаючою глобалізацією, школи стикаються з необхідністю співпраці з іншими країнами, обміну вчителями та учнями, а також впровадження міжнародних освітніх стандартів та практик. У такому контексті важливо мати ефективні стратегії управління, які забезпечать високу якість навчання та розвиток міжкультурного розуміння серед учасників освітнього процесу.

Третій аспект, який варто врахувати, це роль освіти у формуванні толерантного та багатокультурного суспільства. В освітніх закладах важливо не лише забезпечити високу якість навчання, а й сприяти розвитку розуміння та поваги до різних культур. Управління міжкультурною якістю освіти в цьому контексті має сприяти побудові інклюзивного середовища, де кожен учень відчуває себе прийнятим та підтриманим, незалежно від його культурного та мовного контексту.

Загалом, актуальність дослідження управління міжкультурною якістю освіти в закладах загальної середньої освіти очевидна в сучасному глобалізованому світі. Забезпечення високоякісної освіти для всіх учнів, сприяння міжнародному

співробітництву та розвиток толерантного суспільства - це лише деякі з аспектів, які підкреслюють необхідність подальшого дослідження цієї важливої теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У галузі освітніх стратегій широко розглядаються концепції мультикультурної та міжкультурної освіти, які є одними з найбільш детально розроблених і поширених у світі. Автори, такі як К. Грант, З. Малькова, С. Ніето, Л. Супрунова, та У. Хантер, активно працювали над втіленням цих концепцій у педагогічну практику. Українські вчені та дослідники, зокрема Н. Якса, В. Огнев'юк, С. Сисоєва, О. Хижняк, інтенсивно досліджували термінологічні аспекти у сфері полікультурної освіти, що стосується розуміння та розвитку міжкультурної якості в освітніх закладах загальної середньої освіти.

Останні дослідження та публікації в області управління міжкультурною якістю освіти в закладах загальної середньої освіти зосереджуються на декількох ключових аспектах, які відображають актуальні виклики та можливості в цій сфері.

По-перше, дослідники досліджують роль культурних різниць у формуванні якості навчання та розвитку шкільного середовища. Вони аналізують, як культурні особливості учнів впливають на їхній навчальний процес та взаємодію з однокласниками та вчителями. Цей аспект досліджень допомагає зрозуміти, як краще враховувати культурні різниці при розробці стратегій управління якістю освіти.

По-друге, увага приділяється розробці та впровадженню міжкультурних програм та практик. Дослідники досліджують ефективні методи включення міжкультурних аспектів у навчальні плани та програми, а також розробляють інструменти для оцінки їхньої ефективності. Це допомагає забезпечити більш інклюзивне та диференційоване навчання для учнів з різних культурних контекстів.

Крім того, останні дослідження звертають увагу на підготовку педагогічного персоналу до роботи в міжкультурному середовищі. Вони досліджують методи навчання вчителів щодо культурних компетенцій, комунікативних стратегій та управлінських навичок, які дозволяють їм ефективно взаємодіяти з учнями з різних культурних та мовних груп.

Загалом, останні дослідження та публікації в області управління міжкультурною якістю освіти в закладах загальної середньої освіти вказують на важливість розуміння культурних різниць та розробки адаптивних стратегій управління для забезпечення ефективного та інклюзивного освітнього середовища. Дослідники акцентують на необхідності подальшого дослідження та впровадження інноваційних підходів для відповіді на зростаючі виклики міжкультурної освіти.

Метою цієї статті є дослідження та розробка стратегій управління міжкультурною якістю освіти в загальноосвітніх закладах з метою забезпечення рівних можливостей навчання та розвитку для всіх учнів, незалежно від їхнього культурного та мовного контексту.

Для досягнення цієї мети ставляться наступні завдання:

1. Аналіз сучасного стану управління міжкультурною якістю освіти в загальноосвітніх закладах.
2. Вивчення факторів, що впливають на міжкультурну якість освіти, включаючи культурні різниці, міжкультурне середовище та інші.
3. Визначення стратегій управління, спрямованих на розвиток культури взаєморозуміння та толерантності, підготовку педагогічного персоналу та впровадження міжкультурних програм.

Результати

Міжкультурна освіта є концепцією, що охоплює процеси навчання та виховання, спрямовані на розуміння та повагу до різноманітності культур та співіснування різних

етнічних, мовних, релігійних та інших груп. Основним завданням міжкультурної освіти є формування культури взаєморозуміння, толерантності та міжкультурної компетентності серед учнів.

Міжкультурна освіта є важливою складовою сучасного освітнього процесу, особливо в умовах глобалізації та зростаючої культурної різноманітності. Вона передбачає не лише передачу знань, але й формування в учнів розуміння та поваги до різних культур, сприяючи таким чином побудові толерантного та багатокультурного суспільства [1].

Один із ключових аспектів міжкультурної освіти - це розуміння культурних різниць. Вивчення особливостей культур різних етнічних та культурних груп допомагає уникнути стереотипів та конфліктів, а також сприяє підвищенню культурної компетентності. Крім того, вона сприяє взаємодії та співпраці між представниками різних культур, що сприяє розвитку в учнів навичок ефективного міжкультурного спілкування.

Розвиток міжкультурної компетентності є ще одним важливим аспектом міжкультурної освіти. Він включає в себе розвиток навичок взаєморозуміння, вміння працювати в команді з представниками різних культур, а також уміння ефективно вирішувати конфлікти та розуміти свою власну культурну ідентичність [2].

Сприяння інклюзивності та підвищення свідомості стосовно соціокультурних питань також є важливими аспектами міжкультурної освіти. Створення інклюзивного середовища допомагає забезпечити рівні можливості навчання для всіх учнів, незалежно від їхнього культурного та мовного контексту. Підвищення свідомості сприяє розумінню та усвідомленню впливу культурних чинників на суспільство та розвитку громадянської свідомості.

Культурні різниці є невід'ємною складовою сучасного суспільства, і їх вплив на якість освіти в загальноосвітніх закладах важливий та непередбачуваний. Розуміння та врахування цих різниць є вирішальним для створення ефективної освітньої системи, що відповідає потребам учнів різних культурних та соціальних груп. Нижче розглянемо роль культурних різниць у якості освіти в загальноосвітніх закладах у деталях [3].

Культурні різниці як джерело розмаїття. Культурні різниці вносять розмаїття в освітній процес, яке відображається в мові, традиціях, цінностях та інших аспектах культури. Це розмаїття надає можливість учням з різних культур вносити свої унікальні досвід та перспективи, що збагачує навчання та сприяє розвитку толерантності та взаєморозуміння.

Підвищення міжкультурної компетентності. Розуміння та врахування культурних різниць сприяє розвитку міжкультурної компетентності учасників освітнього процесу. Учні мають можливість вивчати та розуміти різноманітні культури, вивчати мови та традиції інших народів, що сприяє їхньому більш глибокому розумінню сучасного світу.

Стимулювання креативності та інновацій. Культурні різниці можуть слугувати джерелом новаторських ідей та рішень. Взаємодія між учнями з різних культур може сприяти виникненню нових підходів до розв'язання проблем та стимулювати креативність.

Виклики та перешкоди. Однак культурні різниці можуть також створювати виклики та перешкоди для якості освіти. Наприклад, можуть виникати труднощі у взаєморозумінні між учнями з різних культур, а також у розумінні певних навчальних матеріалів, які базуються на певних культурних контекстах.

Потреба у ресурсах та підтримці. Забезпечення якості освіти в умовах культурної різноманітності вимагає наявності відповідних ресурсів та підтримки. Це включає в себе навчальні матеріали, які відображають різноманіття культур, підготовку вчителів до роботи в мультикультурному середовищі та створення інклюзивної освітньої політики.

Підготовка педагогічного персоналу до роботи в мультикультурному середовищі є критично важливою для забезпечення якісної освіти та успішного навчання учнів різних культурних та етнічних груп. Цей процес вимагає комплексного підходу та включає в себе різноманітні аспекти, що охоплюють як академічну, так і практичну підготовку, а також розвиток міжкультурної компетентності та відповідних педагогічних стратегій [4].

Початковим етапом підготовки педагогічного персоналу є формування теоретичних знань щодо культурних різниць, міжкультурного взаємодії та педагогічних підходів, що враховують мультикультурне середовище. Це може включати в себе вивчення соціології культури, міжкультурної психології, теорії міжкультурної комунікації та інших відповідних дисциплін. Педагогічний персонал повинен розуміти різноманітність культурних контекстів та їхній вплив на навчальний процес, а також вміти впроваджувати ці знання в свою практику.

Для успішної роботи в мультикультурному середовищі необхідно також розвивати практичні навички та вміння. Педагоги повинні володіти методиками міжкультурної комунікації, уміти ефективно спілкуватися з учнями та їхніми батьками з різних культур, виявляти та реагувати на культурні особливості та потреби кожного учня. Важливо також мати навички адаптації навчального процесу до різних культурних контекстів, використовуючи різноманітні педагогічні методи та стратегії, що враховують індивідуальні потреби та характеристики учнів [5].

Крім того, педагогічний персонал повинен активно розвивати свою міжкультурну компетентність. Це включає усвідомлення власних культурних уявлень та стереотипів, а також готовність до відкритого сприйняття та поваги до різних культур. Педагоги повинні бути відкритими до вивчення нових культурних контекстів та готові до навчання та розвитку своїх міжкультурних навичок.

Нарешті, важливою частиною підготовки педагогічного персоналу є практичний досвід роботи в мультикультурному середовищі. Це може включати в себе стажування в школах або класах з високим рівнем культурної різноманітності, участь у міжнародних освітніх проектах та програмах обміну, а також співпрацю з вчителями та фахівцями з різних культурних середовищ.

Використання міжкультурних програм та проектів у навчальному процесі є важливою складовою сучасної освіти, особливо в умовах сучасного світу, де культурна різноманітність стає все більш важливим аспектом соціального життя. Ці програми та проекти спрямовані на розвиток міжкультурної компетентності учнів, зміцнення міжнародного співробітництва в освітній сфері, підтримку міжкультурного діалогу та розбудову толерантного середовища. Вони надають унікальну можливість учням ознайомитися з різноманітністю культурного спадку людства, вивчати та розуміти традиції, звичаї, мови, історію та менталітети різних національних та етнічних груп.

Участь в таких програмах дозволяє учням розвивати міжособистісні навички, такі як спілкування з представниками різних культур, вирішення конфліктів, сприйняття різноманітних точок зору та розвиток емпатії та взаємоповаги. Крім того, вони відкривають для учнів можливість навчання або стажування за кордоном, обмін досвідом та участь у міжнародних проектах та конкурсах, що сприяє їхній міжнародній мобільності та кар'єрному зростанню. Такі програми сприяють розвитку міжнародного співробітництва між навчальними закладами різних країн, обміну досвідом та інноваційними підходами до навчання. Участь у них також сприяє підвищенню престижу та конкурентоспроможності навчального закладу та підвищує інтерес учнів до вивчення іноземних мов та культур.

Важливою перевагою таких програм є зміцнення довіри та співпраці між різними культурними групами, підвищення рівня толерантності та взаєморозуміння, а також

підвищення свідомості учнів щодо важливості збереження та поваги до культурного різноманіття. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що використання міжкультурних програм та проектів у навчальному процесі має великий потенціал для розвитку міжнародного співробітництва, формування глобального світогляду учнів та підготовки їх до успішного життя в умовах глобалізації.

У майбутньому міжкультурна освіта матиме важливе значення у формуванні та розвитку суспільства. Розвиток технологій, зміни в геополітичній ситуації та рост міжнародних контактів роблять міжкультурну освіту не лише актуальною, але й необхідною складовою сучасної освітньої системи. Ось деякі перспективи розвитку міжкультурної освіти в майбутньому:

Глобалізація освіти. З поширенням доступу до освіти через інтернет та міжнародні освітні програми зростає можливість для учнів з різних країн вивчати культури один одного. Міжнародні освітні ініціативи, такі як обмін студентами та програми міжнародного співробітництва, сприяють обміну знаннями та культурними досвідами.

Розвиток міжкультурних досліджень. Зростання зацікавленості у міжкультурних дослідженнях сприяє розвитку нових методів та підходів у міжкультурній освіті. Це може включати в себе дослідження ефективності різних методик викладання мов, розвиток інтеркультурних тренінгів та програм формування міжкультурної компетентності.

Розширення міжнародних партнерств. Освітні заклади з різних країн укладатимуть все більше партнерських угод та співпрацюватимуть у міжкультурних проектах та програмах обміну. Це сприятиме зближенню культур та обміну ідеями.

Інтеграція міжкультурної освіти у загальну освітню систему. Міжкультурна освіта буде ставитися як важлива складова загальної освіти в більшості країн світу. Це означатиме включення міжкультурних аспектів у навчальні плани та програми, а також підготовку вчителів до роботи в мультикультурному середовищі.

Розвиток міжкультурного діалогу. Зростання уваги до міжкультурності сприятиме розвитку міжкультурного діалогу як в навчальних закладах, так і в суспільстві загалом. Це може виявитися у формі проведення міжкультурних заходів, фестивалів, конференцій та інших подій, що сприяють обміну досвідом та розумінню культурних особливостей різних народів.

Зміни в підходах до вивчення мов. З поширенням інтернету та розвитком міжнародного співробітництва зростає потреба вивчати іноземні мови. Вивчення мови в міжкультурному контексті стає більш актуальним, оскільки воно сприяє не лише засвоєнню мови, а й кращому розумінню культур та спілкуванню з представниками різних культур.

Збільшення попиту на фахівців з міжкультурної компетентності. У зв'язку зі зростанням міжнародних зв'язків у бізнесі, освіті та інших сферах, попит на фахівців, які мають розуміння міжкультурних аспектів, буде зростати. Тому університети та інші освітні заклади можуть розвивати програми, спрямовані на підготовку таких фахівців [6].

У контексті швидкого розвитку глобалізації та зростаючої культурної різноманітності в сучасному світі, міжкультурна освіта стає ключовою складовою для забезпечення успішного функціонування суспільства. Подальші дослідження та практична діяльність у цій області мають великий потенціал для розширення знань та покращення підходів у розвитку міжкультурного взаєморозуміння та співпраці [7].

Оцінка ефективності програм міжкультурної освіти в різних контекстах має на меті визначити найбільш успішні підходи та методи навчання для подальшого їх вдосконалення. Дослідження ефективних методів підготовки педагогічного персоналу

до роботи в мультикультурному середовищі спрямоване на підвищення їхньої міжкультурної компетентності. Інтеграція міжкультурної освіти у навчальні програми передбачає аналіз існуючих програм та впровадження в них міжкультурних аспектів. Створення міжнародних партнерств сприяє обміну досвідом та розвитку міжкультурного діалогу [8]. Використання інноваційних підходів у навчанні, таких як віртуальна реальність та онлайн-курси, сприяє покращенню ефективності міжкультурної освіти. Дослідження впливу міжкультурної освіти на соціальний та економічний розвиток має на меті виявлення можливостей для зміцнення міжнародного співробітництва та взаєморозуміння. Поширення міжкультурної освіти серед широкої аудиторії сприяє підвищенню свідомості про міжкультурні питання та розвитку міжкультурної толерантності.

Висновки

У сучасному світі, де глобалізація зростає з кожним днем, міжкультурна освіта стає все більш важливою для підготовки молодого покоління до життя в різноманітних культурних середовищах. Наш досвід дослідження цієї проблематики свідчить про те, що ефективність програм міжкультурної освіти суттєво впливає на розвиток толерантності, взаєморозуміння та співпраці між різними культурами.

Проведені дослідження вказують на те, що ефективність програм міжкультурної освіти значно залежить від контексту, в якому вони застосовуються. Розуміння цього факту надає можливість визначити найбільш ефективні підходи та методи навчання для підвищення якості освіти.

Наші дослідження також показали, що підготовка педагогічного персоналу до роботи в мультикультурному середовищі вимагає вдосконалення методів навчання та розробки програм професійного розвитку. Зокрема, важливо надати вчителям засоби та навички, необхідні для ефективної роботи з учнями з різних культур.

Інтеграція міжкультурної освіти у навчальні програми є ще однією ключовою складовою успішної реалізації цієї концепції. Аналіз існуючих навчальних програм та впровадження в них міжкультурних аспектів дозволить забезпечити більш глибоке розуміння та повагу до культурної різноманітності.

Створення міжнародних партнерств важливо для обміну досвідом та знаннями з іншими країнами. Це сприятиме розширенню горизонтів учасників освітнього процесу та збагаченню освітнього середовища.

Впровадження інноваційних підходів у навчанні є ще однією важливою складовою розвитку міжкультурної освіти. Використання новітніх технологій дозволить залучити більше учнів та зробити процес навчання більш цікавим та ефективним.

Дослідження впливу міжкультурної освіти на соціальний та економічний розвиток свідчить про те, що розвиток міжкультурного взаєморозуміння та співпраці може сприяти стабільності та процвітанню суспільства.

Отже, поширення міжкультурної освіти серед широкої аудиторії є важливим кроком для побудови більш толерантного та розуміючого суспільства. Освітні заходи, спрямовані на підвищення свідомості про міжкультурні питання, можуть сприяти зміні стереотипів та розвитку культури взаєморозуміння.

Список використаних джерел

1. Шайгородський, Ю. Ж. (2001). Ціннісний конструктор міжкультурної комунікації. Український соціум, 1(1), 41-48.
2. Гепенко, Л. О., & Котелюх, М. Ю. (2023). Педагогічні умови міжкультурного виховання майбутніх лікарів у закладах вищої освіти. Імідж сучасного педагога, (6 (213)), 97-103. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-97-103](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-97-103)

3. Ямполь Ю. Менеджмент якості освіти: філософсько-педагогічні аспекти становлення. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2023. Вип. 34. С. 98-108. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-34.98-108>. (дата звернення: 25.08.2023)
4. Yampol, Y., & Polishchuk, S. (2023). THE STUDY OF THE MANAGEMENT OF THE QUALITY OF EDUCATION IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION: HISTORICAL ASPECT. Scientific Journal of Polonia University, 56(1), 288-295. <https://doi.org/10.23856/5641> (дата звернення: 24.08.2023)
5. БАШКІР, О., БОЧАРОВА, М., СИДОРЕНКО, Н., & ТАРАСЕНКО, О. (2023). МІСЦЕ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ. АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ. СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА», (1), 116-121. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.1.17>. (дата звернення: 24.08.2023)
6. Бескорса, О. (2023). Реалізація завдань міжкультурної освіти: досвід Австрії. Гуманізація навчально-виховного процесу, (1 (103)), 42-51. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(103\)2023.284526](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(103)2023.284526)
7. Охріменко, Л. (2023). РОЗВИТОК “SOFT SKILLS” ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ. Молодь і ринок, (3/211), 162-165. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277522>. (дата звернення: 25.08.2023)
8. ЯМПОЛЬ, Ю. (2023). ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГА ЯК ОСНОВНА МЕТА РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», (48), 229-235. Мельник Ю. Відповідальність за втягнення у злочинну діяльність. Академічні візії. 2023. Вип. 15. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/123321> (дата звернення: 25.08.2023)